тийкар дүзеди, түсиник, қыял ҳәм ойлаўды, сөйлеў тилин раўажландырады. Оқыўға қызығыўды, билим алыўға унамлы қатнасықты қәлиплестиреди, кеңислик ҳәм санлы қатнаслар жөнинде түсиникти байытады, эстетикалық тәрбияның айрықша қуралы болып хызмет етеди.

Әмелий оқытыў методлары оқыўшыларда жаңа еплилик, билим ҳәм көнликпелерди пайда етиў, бурынғыларын беккемлеў, теориялық билимлерди әмелде қолланыў ушын хызмет етеди. Билимлерди ҳәр тәреплеме терең, тыянақлы ҳәм саналы өзлестириўге жәрдем береди.

Шынығыў методы оқыўшылардың сөйлеў тилин раўажландырыўда билимлерди беккемлеў ҳәм әмелде қоллаў, еплилик ҳәм көнликпелерди қәлиплестириў мақсетинде қолланылады. Белгили бир ҳәрекетти өзлестириў ҳәм жетилистириў мақсетинде жобалы түрде тәкирар орынлаўға шынығыў методы деп аталады. Шынығыўдың сапалы ҳәм нәтийжели болыўы теориялық билимлерди саналы өзлестириўге, әпиўайыдан қурамалыға қарай өткерилиўине, белгили ўақытта тәкирарланыўына байланыслы. Қарақалпақ тилинде дурыс сөйлеў көнликпелерин қәлиплестириўде грамматикалық қағыйдаларды үйретиўге байланыслы шынығыўлар.

Оқыўшыларға теманы, оқыў материалының логикалық мазмунын жекеден улыўмалаўға, улыўмадан жекеге қарай ашып, жуўмақ шығарып үйретиўде индуктив ҳәм дедуктив оқытыў методларының орнын ҳеш бир оқытыў методы баса алмайды.

Индуктив оқытыў методы менен оқыў материалын өткенде мысалларда, фактлерди таллаў, тәжирийбелерде көрсетиў, шынығыўларды орынлаў, машқалалы сораўларға жуўап табыў арқалы оқыўшылар ойлап табыўға, сөйлемелер қурап түсиник бериўге, сөздиң мәнисин ашыўға ҳәм жуўмақ шығарыўға тийкар салады. Буның нәтийжесинде оқыўшылар жеке мысалларды, фактлерди өзлестиреди, оларды өз бетинше таллап, салыстырып улыўмаластырыўға ҳәм жуўмақ шығарыўға үйретеди. Дедуктив оқытыў методы оқыўшыларда абстракт ойлаўды раўажландырыўға, оқыў материалын тезирек өтиўге ўақытты үнемлеўге жәрдем береди.

«Интерактив» сөзи англичан тилинен келип шыққан «интер» биргеликте, «аст» ҳәрекет етиў деген мәнисти аңлатады. Интерактив – биргеликте ҳәрекет етиў етиў мәнисинде қолланылады.

Солай етип интерактив оқытыў методы оқыўшылардың сөйлеў тилин өсириўде диалогиялық характерде алып барылады, муғаллим - оқыўшы, оқыўшы-муғаллим, оқыўшы-компьютер менен қарым-қатнасыққа түседи. Интерактив оқытыў – билиў хызметин шөлкемлестириўдиң айрықша түри. Онда оқыўшының өзлигин ҳәр тәреплеме жүзеге шығарыў ушын барлық жағдайлар жаратылады. Барлық оқыўшылар билиў процесине қатнастырылады, билгени ҳәм ойлаған ойы ҳаққында өзиниң пикирин айтыў мүмкиншилигине ийе болады. Оқыў материалын өзлестириўге ҳәр бир оқыўшы жеке үлес қосады, алған билими ҳаққында жолдаслары менен ортақласады. Билиў процеси ҳақ нийетлилик ҳәм бир биреўди қоллап - қуўатлаў түринде шөлкемлестириледи. Бунда оқыўшылар жаңа билимди тез өзлестирип алады, билиў искерлиги жетилистириледи, биргеликте ислесиў қәлиплеседи. Интерактив оқытыў бес элементтен турады: өз ара пайдалы ғәрезлилик, жеке жуўапкершилик, өз ара ҳәрекетте жәрдем бериў, биргеликте жумыс ислеў көнликпеси, топарда ислеў.

Әдебиятлар

1. Абдуллаев Ю.Н., Бушуй А.М. Коммуникативная методика обучения иностранным языкам и зарубежный педагогический опыт.- Учебное пособие. - Самарканд: Сам ГИИЯ, 2001, -С. 131.
2. Абдуллаев Ю.Н., Бушуй А.М. Язык и общество. -Т.: «Фан», 2002, -С. 370.

Жумашева Г.Х. Балаларға қарақалпақ тилин үйретиўде дидактикалық ойынлардан пайдаланыў. -Н.: «Билим», 2001, 60-б.

3. Жумашева Г.Х. Сущность психологической концепции общения на каракалпакском языке. /Слово. Предложение. Текст: анализ языковой культуры: Матер.YIII международн.науч-практ.конф. 22-июля 2015, Сборник научных трудов. – Краснодар: 2015, -С. 30-36.
4. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. –М.: Педагогика. 1981.
5. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. 2-е изд.: -М.: Педагогика. 1984.

РЕЗЮМЕ

Мақола қорақалпоқ тилида болаларнинг муомаласини шакллантириш муаммосига бағишланган. Мақолада қорақалпоқ халқи руҳий дунёси, дунёқараши ҳақида, болалар нутқи ва фикрлашларини ривожлантириш бошқа тилни иккинчи тил сифатида ўрганишда назарий ва услубий ишланмалар (қўлланмалар) зарурлиги ҳақида айтилади.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящается проблеме формирования навыков общения детей на каракалпакском языке. В статье раскрывается необходимость разработки теоретических и методических основ обучения второму языку с опорой на национальную идеологию независимости, активизацию речевой и мыслительной деятельности детей.

SUMMARY

The article is devoted to the problem of formation of communication skills of children in the Karakalpak language. In the article the author emphasizes the necessity of development of theoretical and methodical bases of teaching the second language on the basis of national ideology of independence, development of speech and thinking activities of children.

УЮШМАГАН ЁШЛАР ҚАТЛАМИНИ ЎРГАНИШДА ИЖТИМОИЙ ТАДҚИҚОТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Ш.К.Исмаилова – *педагогика фанлари номзоди, доцент*

Урганч давлат университети

Таянч сўзлар: уюшмаган ёшлар, ижтимоий фаоллик, ижтимоий-психологик тадқиқотлар, натижалар тизими, кенг жамоатчилик ҳамкорлиги

Ключевые слова: неорганизованная молодёжь, развитие социальной активности, психологические исследования, факторы результативности исследования, забота общества.

Key words: unorganized youth, development of social activity, psychological research, factors of the study’s results, wide community’s care.

Бугунги кунда Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсати тизимли амалга оширилмоқда. Айниқса, Президентимиз Ш.М.Мирзиёев томонидан уюшмаган ёшлар муаммолари, уларни ижтимоийлаштириш, айниқса, ҳаётда ўз ўринларини топиб кетишларида Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи, кенг жамоатчилик олдига бир қатор долзарб вазифаларнинг қўйилиши масаланинг муҳимлигини белгилайди [1].

Бугунги глобаллашув даврида уюшмаган ёшлар онги ва тафаккурида оқилона ҳаёт кечириш, касб танлаш, ҳаётда ўз ўрнини топиш, эл-юрт, Ватан манфаатлари йўлида сидқидилдан хизмат қилиш,

ижтимоий соғлом дунёқарашни таркиб топтириш, уларни жамиятнинг фаол аъзосига айлантириш, мустаҳкам оила қуриб, соғлом фарзандларни дунёга келтириш, масъулият ҳақидаги тушунчаларини кенгайтириш, билимларини ошириш, кўникма ва малакаларини ривожлантириш ва одат тарзига айлантириш долзарб муаммолардан бири бўлиб қолмоқда. Тезкор ахборотлар оқими ва ижтимоий муҳитнинг таъсирида ёшлар тафаккурида қадриятлар мазмуни, ҳаёт, ижтимоий воқеликка нисбатан муносабатнинг кескин ўзгариши кузатилмоқда.

Бир томондан, тезкор ахборотлар оқими ва ижтимоий муҳит таъсири, икккинчи томондан, ижтимоиий муносабатлар тизимида юз бераётган ўзгаришлар ва бунинг натижаси ўлароқ ёшларнинг жамият ҳаётидан бир қадар узоқлашиб қолиши, тафаккурида қадриятлар тизимининг кескин ўзгариши, руҳий бекарорликнинг, агрессивлик, суицидал ҳолатларининг юзага келишига сабаб бўлмоқда.

Ёшларга ўз вақтида ижтимоий педагогик ва психологик ёрдам кўрсатиш, уларни руҳий стресс ҳолатидан олиб чиқиш, ўз имкониятларига бўлган ишончни шакллантириш кўпгина ижтимоий муаммоларнинг олдини олади ва уюшмаган ёшларни жамиятга қайтариш имконини беради.

Фақат жисмонан, ақлан, руҳан соғлом инсонгина келажакка дадил қадам ташлаши, оила қуриб соғлом фарзандларни дунёга келтириши, тарбиялаши, касбида бахт-саодат топиши мумкинлиги ҳақиқат. Тараққиёт фақат соғлом жамиятдагина амалга ошади.

Уюшмаган ёшлар ижтимоий қатламларида мавжуд муаммоларни ўрганишда ижтимоий тадқиқотларнинг ўрни катта.

Ижтимоий тадқиқотларни амалга ошириш натижасида ёшларнинг қадриятлар тизими, маънавияти, жамиятда рўй бераётган ўзгаришларга муносабати, ижтимоийлашуви, турли ҳаёт шароитларига мослашувчанлиги, шунингдек, шахсий-психологик хусусиятлари билан боғлиқ муаммоларни аниқлаш ва зарур чора-тадбирларни белгилаш мумкин.

Бу ўринда “уюшмаган ёшлар” тушунчасига изоҳ бериб ўтишни лозим топдик. Жамиятимизда уюшмаган ёшлар деганда доимий ёки вақтинчалик муддатларда ижтимоий фойдали меҳнатга жалб қилинмаган, ёки умуман бирор бир жамоа (меҳнат, ўқувчи-талабалар)га бирикмаган, бир қатор объектив ва субъектив омилларга кўра жамиятда маълум бир ижтимоий мақомга эга бўлмаган ёки ўз-ўзини намоён қила олмаслик, ўз имкониятларидан тўлиқ фойдалана олмаслик оқибатида жамият ҳаётида тўлақонли қатнашмаётган ёшлар қатламини тушуниш мумкин.

Ўсиб келаётган ёш инсон ҳаётда ўз ўрнига эга бўлиши, бирор бир касбни эгаллаши, интеллектуал салоҳиятини ошириб бориши, ҳалол меҳнат орқасидан ўз оиласи, рўзғорини боқиши, шу билан бирга жамиятга фойда келтириши, ўз фуқаролик позициясини намоён қилиши лозим. Бунинг учун шахсда муайян ижтимоий сифатлар ўз аксини топган бўлиши лозим.Айтиш жоизки, шахснинг ижтимоийлашувига бир қатор субъектив ва объектив омиллар таъсир қилади.

Объектив омиллар бу ёш инсон шаклланаётган ташқи ижтимоий муҳит ёки социум, унда хукм сураётган қоидалар, ижтимоий адолат тушунчасига муносабат, шахс иқтидори, қобилиятини намоён қилиш учун яратилган шароитлар кирса, субъектив омиллар сирасига шахсда “мен” концепциясининг шаклланганлиги, унинг мазмуни, ижобийлашгани, иродавий сифатлари, ўз муҳитида ижтимоий мавқега эга ёки эга эмаслиги ва, энг муҳими, атрофдаги инсонларнинг, яъни шахс билан ижтимоий институтлар тизимида мулоқотда бўлаётган, унинг онги, онг остига таъсир қилаётган инсонлар, устоз-муаллимларнинг касбий компетенцияси, болага муносабати кабилар киради. Бу ўринда “Инсон-инсон учун кўзгу” иборасини нақадар ўринли эканлигини англаш мумкин.

Шахснинг ҳаёт йўлларида унга таъсир қиладиган объектив ва субъектив омилларнинг барчаси ҳам муҳим, лекин унинг шахсий-психологик имкониятларини юзага чиқариш орқали унда ўзига нисбатан ишонч, ўзи яшаб турган ижтимоий муҳитга нисбатан мослашувчанлигини ривожлантириш муҳим [2].

Ҳар қандай тарбия, айниқса, уюшмаган ёшлар тарбияси индивиуал ёндашувни талаб қилади. Буни қуйидагича изоҳлаш мумкин:

1. Шахснинг ҳаётга бўлган муносабати индивидуал-психологик жараён бўлиб, бунда унинг шахсий ҳаётий установкалари, ўз-ўзига, ўзгаларга, атроф-муҳитда юз бераётган воқеа-ҳодисаларга нисбатан позицияси, воқеликни аниқ таҳлил қила олиши, тафаккур соғломлиги, ижтимоий сифатларининг шаклланганлик даражаси муҳим ўрин эгаллайди. Шу сабабадан ҳам хар бир ёш билан индивидуал психодиагностик ва коррекцион ишларни тизимли ташкил қилиш керак.

2. Уюшмаган ёшлар билан ижтимоий тадқиқот ишларини олиб бориш давомида ҳар бир шахснинг маънавий-психологик қиёфаси ижтимоий-психологик сўровномалар орқали ўрганилади, психодиагностик ва психокорекцион ишлар олиб борилади. Пировард натижада ёшларда соғлом турмуш тарзи маданияти амалий шакллантирилади ва ривожлантирилади. Олиб бориладиган психологик ташхис ишлари, ўтказиладиган тренинглар, маънавий-аҳлоқий сифатларни шакллантиришга, уларни жамиятга қайтаришга қаратилади.

Уюшмаган ёшлар турли қатламларида ижтимоий тадқиқотларни ўтказишдан мақсад уларни жамиятга қайтариш муаммосига индивидуал ёндашиш, уларни ўйлантираётган муаммоларни аниқлаш, педагогик психологик коррекцион ишларини ташкил қилиш ва психологик хизматни амалга оширишнинг инновацион омил ва воситаларини амалиётга татбиқ қилишдан иборат**.**

Бунда қуйидаги вазифалар амалга оширилиши таклиф қилинади:

1. Ўзбекистон ёшлар иттифоқи қошида ижтимоий- психологик ёрдам марказлари ташкил этилади.

2. Уюшмаган ёшлар турли қатламлари ўртасида ижтимоий-психологик сўровномалар ўтказилади, психологик ташхис ишлари амалга оширилади.

3. Олинган натижалар асосида психологик коррекциялаш методлари танланади.

4. Психотренинг машғулотларини олиб борилади.

5. Тренинглар ўтказилади, индивидуал суҳбатлар ташкил қилинади.

6. Ишонч телефони иши йўлга қўйилади.

7. Ижтимоий-психологик ёрдам маркази интернет веб-саҳифаси орқали узлуксиз мулоқот ташкил қилинади.

8. Маънавий-руҳий ҳимоя шарт шароитлари яратилади. (маънавий, маърифий, руҳий, спорт ва соғломлаштириш ишлари).

9. Оралиқ ва якуний сўровномалар ўтказилади.

10. “Уюшмаган ёшлар ўртасида ижтимоий тадқиқотларни амалга ошириш ва педагогик-психологик реабилитация ишларини ташкил қилиш” мавзусида республика илмий-амалий анжумани ўтказилади.

11. Амалиётчи-психологлар учун "Уюшмаган ёшлар ўртасида ижтимоий тадқиқотларни амалга ошириш ва педагогик - психологик реабилитация ишларини ташкил қилиш" мавзусида услубий қўлланма тайёрланади ва чоп қилинади.

Кутилаётган якуний натижалар:

1. Уюшмаган ёшлар учун ижтимоий-психологик сўровномалар пакети яратилади ва жорий қилинади.

2. Уюшмаган ёшларнинг дунёқараши, ижтимоий ҳаёт ҳақидаги тасаввурлари, ўзини англаши, тушунчалари, ўзларининг жамиятдаги мавқеига нисбатан муносабати ва қадриятлар тизими, уларни ўйлантираётган муаммолар руҳий ҳолати ижтимоий-психологик сўровномалар натижалари асосида таҳлилий ўрганилади.

3. Психологик инқирозли ҳолатлар аниқланади.

4. Ёшлар билан психологик ташхис ва коррекциялаш ишлари олиб борилади.

5. Ёшларда маънавий-руҳий соғломлаштириш ишлари амалга оширилади, қадриятлар тизими тўғри йўналтирилади, "Мен" концепцияси ижобийлаштирилади [3].

Юқорида белгиланган вазифалар тизимли амалга оширилиши асосида уюшмаган ёшларнинг жамиятда ўз ўрнини топиши, ўзини англаши, ижтимоий соғлом дуёқарашини шакллантиришда самарали натижаларга эришиш мумкин.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони. "Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-кувватлаш тўғрисида" –Тошкент шаҳри, 2017 йил, 5 июль.
2. Алимходжаев С.Н., Ҳайдаров Ф.И. Психологик ташхис методикалари мажмуаси. -Тошкент: "Фан", 2008.
3. Гилинский Я.И., Афанасьев В.С. Социология девиантного поведения.- СПб., 1993.
4. Дўстмухаммедова Ш.А., Нишанова З.Т. ва бошқалар. Ёш даврлари ва педагогик психология. –Тошкент: «Ўқитувчи», 2013.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. -Санкт-Петербург: "Питер", 1999.
6. Исмаилова Ш.К. Педагогик диагностика ва коррекция. –Урганч: УрДУ нашриёти, 2015 йил.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақола уюшмаган ёшларни ижтимоий фаоллаштириш бўйича психологик тадқиқотларни амалга ошириш муаммоларига бағишланган.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящается проблемам проведения психологических исследований среди неорганизованной молодёжи в целях развития у них социальной активности.

SUMMARY

The article is devoted to the problems of conducting psychological studies among unorganized youth with the purpose of the development of their personal social self-improvement.

О ПРЕДМЕТНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ КАК КОМПОНЕНТ КОММУНИКАТИВНОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБУЧЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ДЕЛОВОМУ ОБЩЕНИЮ

Л.Т.Кабулова - *доцент кафедры русского языка и литературы*

В.А.Сейтенова – *старший преподаватель*

Н.К.Абдиганиев - *магистрант*

Каракалпакский государственный университет имени Бердаха

Таянч сўзлар: коммуникатив таркиб, коммуникатив таркибнинг компонентлари, коммуникатив талаблари, мулоқот соҳаси, ташқи иқтисодий хамкорлик, касби юзасидан мулоқот.

Ключевые слова: коммуникативное содержание, компоненты содержания обучения, коммуникативные потребности, сфера общения, внешнеэкономические связи, профессиональное общение, ситуация общения.

Key words: communicative content, components of the training content, communicative needs, sphere of communication, foreign economic relations, professional speech, situation of communication.

Квалификационные требования, предъявляемые к выпускникам экономических факультетов вузов Узбекистана и Каракалпакстана, предполагают высокую компетентность бакалавров не только в экономических вопросах, но и владение русским языком в объеме, необходимом и достаточном для ведения дел в области внешнеэкономических связей на территории ближнего зарубежья.

Профессиональная деятельность специалистов данного профиля включает в себя ведение устных переговоров на русском языке. Владение партнерами необходимой экономической лексикой русского языка, знание ими модели ведения переговоров и умения варьировать ею применительно к конкретной ситуации, являются залогом достижения положительного результата в процессе деловых переговоров. Следовательно, возникает вопрос о содержании обучения, определение которого зависит, в первую очередь, – от цели обучения, условий и является показателем уровня коммуникативной компетенции как итоговой цели обучения.

Нам представляется целесообразным принять определение коммуникативной компетенции О.Д.Митрофановой и В.Г.Костомарова как «…способности к реализации программ речевого поведения в зависимости от способности человека ориентироваться в различной обстановке, т.е. его умения оценивать ситуации с учетом темы, задач, коммуникативных установок, возникающих у участников до и во время беседы» [1:14]. При обучении профессиональному общению актуальным представляется вопрос о предметной компетенции, включающей в себя знания в определенной области трудовой деятельности. Эффективность обучения русскому языку в области внешнеэкономических связей зависит от учета реальных коммуникативных потребностей обучаемых.

При коммуникативно-деятельностном подходе к обучению профессиональному общению принято выделять компоненты коммуникативного содержания и компоненты языкового содержания обучения, вслед за которыми традиционно выделяются темы и ситуации общения.

Многогранность самого феномена «ситуация» и его отдельных аспектов дает основание для различных трактовок этого понятия в методической литературе по преподаванию русского языка студентам-нефилологам. Наиболее обобщающими и полными из всего многообразия определений данного понятия представляются дефиниции речевой ситуации, предлагаемые А.А.Леонтьевым и Е.И.Пассовым. Первый ученый определяет речевую ситуацию как «совокупность таких факторов предречевой ориентировки, которые являются константными в различных кон-